

CISTERCITSKI SAMOSTAN U TOPUSKOM.

Posavska Hrvatska između Drave i Gvozda spadala je prije utemeljenja zagrebačke biskupije u područje Kninske biskupije. Jesu li se ovdje osim njezina svećenstva brinuli za duševnu pastvu i redovnici, naročito Benediktinci, koji su tada po Dalmaciji veoma razgranjeni bili, samo bi se moglo nagadati, ali ipak toliko stoji, da u posavskoj Hrvatskoj nije bilo redovničkih samostana prije početka XIII. vijeka, kada je zasnovan prvi cistercitski samostan u Topuskom.

Osnivač cistercitskoga reda Benediktinac sv. Robert, videći kako dnevice propada samostanska stega, odluči, da ju uspostavi, te stoga ode sa nekolicinom odabranih članova u Citeaux (Cistercium) kraj Dijona u Francuskoj, te ondje na podlozi regula benediktinskoga reda zasnova cistercitski red (1098.), koji se u brzo razgrani po Francuskoj, a iz nje po Njemačkoj, Italiji i drugim pokrajinama.

Samostanska stega, naobrazba i rãd glavna su pravila cistercitskoga reda. „Stol braće kada jedu nesmije biti bez čitanja, te onda ima da vlada kod stola strogo mućanje, da se ne čuje ničiji šapat ni ićija riječ, osim onoga koji čita. Čim braća ustanu od večere neka posjedaju na jednom mjestu, a jedan neka čita žića sv. otaca ili koje nabožno djelo, a svi su ga dužni slušati.“ Pravila nadalje određuju, da svaki redovnik mora početkom korizme iz samostanske knjižnice uzeti kakovo naučno djelo i proučiti ga; na to se je strogo pazilo, te su bila određena dva starija člana, koji su obilazili ćelije, da se osvjedoće tko ući, a tko je lijen ili se razgovara, a nađu li koga besposlena, da ga dvaputa ukore, a treći put zatećena da kazne.

Osim ućenja bavili se Cistercite i pisanjem bogoslužnih, bogoslovnih i naučnih knjiga, koje često urešavahu sitnom slikarijom, ili su vezli crkveno ruho, dà bilo je među njima i raznih obrtnika, koji nijesu radili samo za samostan, nego i za trgovinu, ali su prema pravilima morali što jeftinije prodavati.

Namjera mi je, da u ovim redcima nacrtam, u koliko je preostalo povjesnih vrela, povjest prvoga cistercitskoga samostana u Hrvatskoj u Topuskom. Topusko je znatnije mjesto već u rimsko doba, kako to svjedoči ovdje iskopano rimsko votivno kamenje.¹ Čini se, da se je mjesto zvalo „Ad Fines.“ Hrvati ga prozvaše radi ljekovite tople vode „Toplice“, kako je ubilježeno u sredovječnim listinama, doćim se u poznijima spominje iskvarenom rijeći Topolzka ili Thopuska, koji mu naziv osta i danas.

Topusko u gorskoj županiji,* naseljenoj od šest hrvatskih plemena, bilo je već na koncu XII. vijeka znatno mjesto, kada je njegova crkva bl. d. Marije morala g. 1192. platiti jedan dukat papinske daće.² U ovom mjestu i kod ove

¹ Viestnik hrv. arheol. društva. Nova serija I. str. 157. i sl.

* Gorska županija u XIII. vijeku pružala se među Koranom, Kupom, Savom i Unom.

² Fejer, Cod. dipl. II. p. 282.

crkve namislio je Andrija II. kao vojvoda „Dalmacije, Hrvatske i Humske“ podići samostan za Cistercite, ali su ga vojne, što u Zahumlju, što sa bratom Emerikom mnogo priječile, da svoju zamisao izvede. Tekar kada je god. 1205. po bratovoj smrti zasjeo ugarsko-hrvatsko prijestolje, pozove on iz cistercitskoga samostana u Clairvauxu (de domo clarevallensi) opata i redovnike, kojima za stan odredi Topusko doznačivši im podjedno za uživanje gorsku županiju, u koliko nije pripadala Templarima.¹ Godine 1206. dade ih u posjed uvesti po svojem pristavu knezu Martinu sinu Vojinom.²

Kada je prve polovine god. 1211. sagrađen bio topuski samostan sa crkvom bl. d. Marije, izdade mu kralj Andrija II. svečanu utemeljiteljnu ispravu, u kojoj spomenu, kako su njegovi pretšasnici kao bogoljubni kraljevi, počitujući sv. vjeru, srećne i slavne dane proživjeli, „a tim veli, potičemo se i mi, da uzbudimo u sebi pobožnost prema sv. crkvi. Na to nas osobito nuka ona blagodat božja, koju iskusismo, kada oslobodivši se teških nevolja iz zatočenja povisismo se na vladu, iz tamnice na prijestol, da što i više porodom sinova željne i spokojne dane zadobismo.“ Naglasivši još, kako su njegovi pretšasnici posagradili mnoge samostane, da je i on odlučio podići samostan sa crkvom bl. d. Marije u Topuskom, kamo je pozvao redovnike iz cistercitskoga klarevalskog samostana. Za opskrbu istih darova im već druge godine svoga vladanja (g. 1206.) cijelu gorsku županiju sa svim dancima, osim posjeda templarskih i šestih plemena, te odredio, da u cijeloj gorskoj županiji osim onih izuzetih posjeda, samostanska crkva uživa sva prava na oranice, sjenokoše, sela, šume, trgove, lov, vode, luke, mline, ribolove, sluge, kmete i gradšćane, kako su ih nekoč uživali i posjedovali vojvode cijele Slavonije i gorski župani. Podjedno zapovijeda, da se samostanu odmah povrati svaki od kralja darovani posjed, koji bi bio od koga, preotet. Iza ovoga svečanoga uvoda kralj poimence spominje darovane posjede, i to: ribolov u potocima Ilovenju (utok Ilove), Bratkoviću, Lubinu, Vustilonji, (utok Lonje), Črncu, Terdeći i Bukoviji. Pošto bi tegotno bilo, da darovanim posjedima označi i međe, to im samo imena spominje, naime: Toplice (Topusko) sa svojim kotarom, Golina (dan. župa Bučica) sa svojim kotarom, Bović (u kotaru Virginmost), Podegaš preko Kupe od ušća Kravarske u Kupu do Pešćenice, Hoytna (Hotnja na potoku Utinji u župi Pokupskoj) sa svojim kotarom, Strizov (Strezojevo kod Kravarskoga), Dužice (selo u župi Žažinskoj), zemlju Mladećevu, zemlju Brestetovu (Brest preko Kupskog mosta kod Petrinje), Hrastovicu nad Savom sa ribolovom, Mošćenice (potok i istoimeno mjesto među novim Siskom i Petrinjom), zemlju Strepizovu, Bakušu (Blatušu u općini Čermenici), Peći (kod Kladuše), zemlju Stankovu (Stankovac na desnoj obali Kupe župe Šešinačke), zemlju Berkiševu (Brkiševina, gdje utiče Glina u Kupu), zemlju Budila na potoku Glini, Obet sa kotarom, zemlju Mogoš, Čultić, (Čuntić), Melinoga (Mlinoga u župi Čuntićkoj), Strežice, Visoko zemlju Radoša i Gradimira, Jalševnicu zemlju Murte; Brebrovicu (blizu Komogojne) i Oselsko sa kotarom; Gradušu (Gradusa kod Sunje), zemlju Provinje i Čavku sa kotarom; Verniče, Černihu i zemlju Slavonje i Kopaču sa kotarom; Bogdanov otok (na Uni

¹ Kralj Bela III. (1173–1196.) udijelio je Templarima mnoge posjede u gorskoj županiji.

² Tkalčić, Mon. episc. zagrab. T. I. Doc. XV., XVIII.

u Bosnoj); zemlju Holdice i Zlobec i Delin sa kotarom, Goznu i Čavu (kod Bužima) sa kotarom, zemlju Ruiske i Čudina i zemlju Krete sa kotarom, zemlju Slavena, zemlju Ratena na potoku Glinici, zemlju Godimira i Stabanču (iza Vranograča) sa kotarom, zemlju Gostovinu i njegove braće, Rivkovu, Leskovu i Verkovlju sa kotarom, zemlju Vučenićevu, zemlju Gajna sa kotarom, zemlju Mezilojna (Lonjsko polje), zemlju Vulkanovu na utoku potoka Maje u Glinu kod Gline, Gračenicu, zemlju Bojlenikovu, zemlju Bročinu (dolnji Gradec), gdje je sagrađen prvi samostanski majur, Slatinić i zemlju Tršinu, Strežinju, zemlju Hranka sina Hlaponjina, Lahoviće ili zemlju Muškonovu sa cijelim kotarom, zemlju Valetu i Bučinu sa kotarom i zemlju Leskonovu t. j. Črnc sa prevozom na Savi.

Nabrojivši sve posjede, koje je darovao topuskomu samostanu doznačuje mu kralj i dohotke, i to one iste, koji se davali njemu kao vojvodi cijele Slavonije, naime: u ime kunovine svako će selište (unaquaeque mansio) davati na godinu 24 frisatička novca, a od toga plaćanja, da nije nitko izuzet osim ove petorice: Bremivira u Boviću, Vlkana, Brkiše, Bogdana i Gostova. Od ovih će svaka za druga samostanu plaćati godimice tri pense (150 dinara) i davati zalazinu. — Svinje, kako se do sada uzimale za kralja, neka se odsele daju samostanu, a od toga da nije nitko izuzet. Topušćani morati će osim kunovine davati bačvu vina i jednoga vola, a svaka kuća napose po jedan hljeb o božiću, jedan o vazmu a jedan na svetak uznesenja bl. d. Marije kao na god samostanske crkve. Stotnici sa počinjenom si satnijom moraju točno obavljati samostanski poljodjelski posao, kao žetvu, košnju, sušenje i dovoz sijena i žita i sijanje usjeva i to o vlastitoj hrani i sa svojim kolima, a kada ustreba moraju popravljati ili dizati samostanske zgrade. Svaka će satnija, kako je nekoč davala kralju ili vojvodi, davati od sada samostanu svake godine četiri vola, trideset kokoši, četiri guske, tri stotine hljebova, trideset kabla vina i četrdeset kabala zobi; a u ime daće dvorskoga župana kabal raži, kabal prosa, kabal meda, jednoga vola, petnajst kokoši, jednu ovcu, petnajst vrčeva vina, trideset kabala zobi i jednu gusku. U Bakuši ima stanovnika koji će, kad im to zapovjedi dvorski župan, morati popravljati samostanske zgrade, bačve, mlinove i krušnu peć držati u dobrom redu, te polaziti kamo im se zapovjedi. Ove dosadanje službe, terete i daće može samostanski opat suglasno sa braćom promijeniti, ali kod promjene ima da pazi, da novi tereti, službe i daće ne budu ni veći ni teži od prvanjih. Kralj naređuje nadalje, da se svaki slobodan čovjek, došao on odakle mu drago, dozvolom samostana može naseliti na samostanskom zemljištu, te mu onako služiti, kako i drugi služe; u tom da ga ne smije nitko priječiti, a kamo li stvari mu zaplijeniti, osim ako je ovim njegovim dolazkom nanesena kakova šteta prvanjemu njegovomu gospodaru. Svako, kako se može slobodno ovdje naseliti, tako se kada ushtije može i odseliti. Budući da je topuski samostan kraljevski samostan i pod osobitim kraljevim okriljem, to ne potpada pod ničiji sud osim kraljeva suda. Zato nijedan ban, ni župan niti ikoji sudac ne smije samostanskim podanicima ni suditi niti u njihov imetak dirati osim kralja ili njegova suca, a ovi samo kada bi to opat naročito zaprosio. Opat ima potpunu i nepovrjedivu vlast suditi svojim podanicima, kakovu su imali nekoč gorski župani; a ushtije li to može ovlastiti dvorskoga župana, da im on sudi. Kako topuski samostan uživa sve povlastice kao i ostali kraljevski samostani, to od

samostanske robe, koja bi se prodavala ili kupila, ne treba nigdje plaćati ni maltarine, ni pijacovine ni brodarine.¹

Ovo je potpuni sadržaj utemeljiteljne listine topuskoga samostana, koja je za nas tim važnija, što iz nje doznajemo kakove su nekoč bile pristojbe u toj županiji za slavonskoga vojvodu.

Tim što je kralj Andrija II. prenesao na topuski samostan sve posjede i sva prava, što su ih u gorskoj županiji imali slavonski vojvode, kao vojvode i kao vlastela, u gorskoj je županiji nastala znatna promjena. Kako je ugled svjetskoga vlastelina bio znatniji od samostanskoga, to se i topuski podanici odmah prvih godina počeli dizati protiv samostana, uskraćivajući mu dužne daće i robote. Da se tomu prkosu za vremena doskoči, topuski se opat Theobaldo sa svoja dva slobodnjaka Gostovom i Petrom sinom Murtinim u proljeću godine 1213. uputi do samoga kralja.

Saslušav kralj opatove tužbe, novom ispravom potvrdi iznovice sva dosadanja prava topuskomu samostanu „koji mu je, akoprem ljubi sve cistercijske samostane što su ih sagradili njegovi prešasnici, ipak najdraži, pošto ga je sam utemeljio, posjedi nadario, izuzeo od svačije zalazine, te banskoga i koga mu drago drugoga suda“. Naredi nadalje, da stranci, koji bi se na samostanska zemljišta naselili, te gradšćani po cijeloj gorskoj županiji, kunovinu onako samostanu plaćaju, kako su ju nekoč vojvodi plaćali, te uza to da daju još jedan kabal pšenice i jedan zobi, a to sve da podmire do Miholja ili Svih svetih. Pobiračima kunovine, kada ih samostan odašalje, imaju naseljeni stranci i gradšćani u ime prehrane od svake kuće dati dvije pogače, kabal zobi za konje i jednu kokoš, a tu prehranu da moraju na vlastitim kolima dovesti u samostan. Gradšćani su dužni, da kada bude od potrebe grade i popravljaju samostanske staje, i to uz vlastitu hranu. Gradšćanin ne smije radi duga zaplijeniti nekretnine drugoga gradšćana. Od slobodnih zadruga, koje su na samostanskim posjedima dati će svaka mjesto kunovine tri frisatičke pense. Te su zadruge: Gostovinova, Bremiverova, Brkišina, Vratislavova, Petra sina Murtina, Bogdanova, Holdičina, Vukotinova, Srepićeva, Brglezova s onu stranu Kupe, Zlobčeva, Dilinova, Nesturšinova, Vukova i Hmelkova. Kako su Gostov i Petar sin Murtin vijerno služili ne samo prešasnike opata Theobalda nego i njega samoga, prateći ga na kraljevski dvor, to na naročitu opatovu prošnju odredi kralj, da ova dvojica i njihovi potomci od onih stanovnika, koji bi se naselili na njihovim posjedima imaju dobiti trećinu kunovine a samostan dvije trećine. Ovi posjedi jesu, Gostovinovi: Maja i Stebenča, a Petrovi: Jalševnica (Komogojna kod Zrinja), Žrnov i Zelna. — Svi oni slobodnjaci, koji mjesto kunovine plaćaju tri frisatičke pense, kada im zapovjedi opat, dužni su na vlastitim konjima i o svojoj hrani i trošku putovati u samostanskim poslovima, a tko se nebi pokorio, tomu će opat suditi. Ne samo gradšćani nego i svi drugi stanovnici dužni su davati samostanu svinje onako, kako su ih davali nekoč vojvodi. — Općinari u trgovištu Topuskom plaćati će svake godine samostanu deset frisatičkih pensa i to: pet pensa o božiću, a pet o uskršu; kunovinu davati će kao i drugi. — Na templarskom trgu u Gorama polovina pijacovine pripada

¹ Tkalčić, o. c. Doc. XVIII.

topuskom samostanu osim riba, blaga i prvoga dinara. — Da se sve te odredbe provedu ovlasti kralj Hrka, brata Rolandova a sina Bertoldova imenovavši ga svojim pristavom.¹

Osim ove isprave odasla kralj iste godine na opatovu molbu više ukaza, kojima nalaže da se prava topuskoga samostana u ničem ne krnje. U pismu pisanom banovima i velikim sucima spominje, kako mu se pritužio opat Theobaldo, da se ona milostinja, kojom je kralj obdario samostan, dnevice umanjuje. To da nije na čast krune a na štetu je samostanu. Kako se protiv toga najviše građćani ogriješuju, to zapovijeda i banovima i velikim sucima, da one građane, koje mu opat tuži kao krivce po udijeljenoj si vlasti kazne.² Drugim ukazom nalaže se, da svi stanovnici gorske županije, osim šest izuzetih plemena, onako služe samostanu, kako je kralj odredio. Zabranjuje se tadanjemu i budućim banovima, da bez naročite opatove privole ne traže ni od samostana ni od njegovih podanika zalazine ili ikakove druge daće.³ Trećim se ukazom zapovijeda svim županima, da poštivaju prava topuskoga samostana, te da ga brane protiv svakoga zlotvora i otimača; a kad pronađu, da je što samostanu oteto, da uznastoje, kako bi mu se s mjesta povratilo.⁴ Opet novim ukazom određuje se, da svi samostanski podanici rabotaju, kad im zapovijedi opat il njegov zamjenik, tri puta u godini sa kolima i težacima.⁵ Napokon zabranjuje kralj, da se nitko ne usudi samostanske podanike ili njihove zemlje radi duga plijeniti ili nametnuti im, ma i u kraljevo ime, ikakov novčani namet. Tko bi se usudio to učiniti, taj će izgubiti kraljevu milost, a posjedi neka mu se otmu i dadu samostanu.⁶ Po svoj prilici istom je zgodom kralj Andrija podijelio topuskom samostanu pravo, da smije držati sajmove u Bakuši i ondje za sebe pobirati pijacovinu, te da bakuški trg imade ona ista prava, koja imaju i ostali ovlašteni trgovi u kraljevini. Naročito se je naložilo, da trgovce, koji bi robom na taj trg dolazili ili se s njega kući vraćali, nitko ne smije uznemirivati.⁷

Uz ove kraljeve ukaze i uz spasonosno djelovanje samih Cistercita u gorskoj se županiji malo po malo počeli pojavljivati znatniji tragovi napretka, prosvjete i uljudbe. O tomu bi se mogla navesti ova dva primjera.

Privolom opata Theobalda osnovali si Vrničani (u Pounju) posebnu župu i sagradili župnu crkvu koju je god. 1220. posvetio Martin krbavski biskup na čast sv. Stjepana pape. Tom prigodom izjavili su Vrničani pred biskupom, da će kao i do sada topuskoga opata priznavati pokroviteljem svoje župe, a glede uzdržavanja župnika, da nikada neće teretiti samostana.⁸ Dvije godine kasnije (1222). kada je splitski nadbiskup Guncel, putujući u Rim odsjeo u Topuskom, došla je preda nj Armoševa udova Gvepa, te izjavi pred njim i pred svjedocima: Gostovom, Azarijem, Tihoslavom, Žićem i Nijemcem Hinkom, da je njezin sin Timpor, prozvan i Beranger, na samrtnom času oporučio topuskomu samostanu za pokoj svoje i svoga oca duše onaj posjed, što ga je nekoč kralj Andrija darovao njegovomu ocu.⁹

¹ Tkalčić, o. c. Doc. XIX., XXI., XXIII.

² Tkalčić, o. c. Doc. XXII.

³ Tkalčić, o. c. Doc. XXIV.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. XXV.

⁵ Tkalčić, o. c. Doc. XXVI.

⁶ Tkalčić, o. c. Doc. XXVIII.

⁷ Tkalčić, o. c. Doc. XXVII.

⁸ Tkalčić, o. c. Doc. XXXVI.

⁹ Tkalčić, o. c. Doc. XXXIX.

Ali uz srećne zgode bilo je i tužnih. U gorskoj su županiji imali i Templari znatne posjede, koji su bili ispremiješani sa cistercitskima. U XIII. su se vijeku u tomu vitežkomu redu pojavljivale stvari sasvim protivne crkvenomu duhu, naročito pohlepa za tuđim. I gorski Templari poslužise se varkom nebi li mogli prisvojiti cistercitski posjed Mogoš. Splitski knez Domaldo Kačić (1209—1221) svrgnut sa svoje časti iznenada navali na templarski grad Klis, te istjera iz njega Templare. Iz Klisa je uznemirivao Split i njegovu okolicu, te počinjao silne štete.¹ Kada je kralj Andrija II. za to doznao, nemogući ga istjerati sa Klisa, to da ga kazni pokloni Šubićem njegov posjed među rijekom Krkom i Zadrom. U taj se spor upleli i gorski Templari i krivotvorili darovnicu, kojom im knez Domaldo kao otštetu za oteti Klis poklanja posjed Mogoš u gorskoj županiji, pa na podlozi tobožnje ove darovnice htjedose zaposjesti posjed Mogoš. Radi ove otimačine pritužio se topuski opat Herberto kraljeviću i slavonskomu vojvodi Beli IV. a ovaj odredi, da se na 26. maja 1224. ovaj spor u Topuskom riješi. U određen rok pred vojvodom Belom, banom Buzadom, gorskim županom Julom i mnogim drugim plemićima prisutni knez Domaldo javno prizna, da u gorskoj županiji nije nikada ništa posjedovao, dakle ni Mogoša, za koji znade, da je cistercitski. Stoga da ga ni Templarima nije mogao pokloniti, a darovnicu proglašuje krivotvorenom i bez svake vrijednosti.² Ovom se izjavom spor nije jošte riješio, pa su oba protivnika prizvala na samoga kralja Andriju II. moleći ga, da on sam izreče presudu. Kralj zapriječen državnim poslom odredi, da pečujski biskup Bartol suglasno sa kaptolom zagrebačkim u tomu predmetu raspravi i odluči.

Sačuvala nam se listina zagrebačkoga kaptola bez godine, koju po cijelom sadržaju moramo s ovim prijeporom u savez dovesti. U toj listini javlja zagrebački kaptol pečujskomu biskupu, da je po njegovom nalogu za uređenje parbe odredio bio ročište u templarskom samostanu u Glogovnici. Na tomu da su ročištu prisutni bili: kraljev čovjek Marcij, Toma odaslanik biskupov, te punomoćnici zagrebačkoga kaptola. Obije stranke da su se izmirile, a Templari obrekli, da će Cisterciticima vratiti, što su im oteli. Za veće jamstvo priseći će Templari u svojem samostanu u Gorama u ponedjeljak poslije duhovske osmine. U utanačeno vrijeme da je kaptol poslao u Gore svoga kanonika lektora sa kanonikom Galom i Dominikance: Stjepana i Bolča. Ovi su tamo našli božjačkoga viteza Ivana i cistercitske odaslanike, ali templarski meštar G. da se nije htio držati glogovničkoga ugovora, dapače da je tom zgodom jedan Templar posprdno rekao kraljevu čovjeku Marciju, da se u ponedjelak ne ugovara o miru već u utorak. Povjerenstvo, ne opravivši ništa, da se je vratilo u srijedu poslije Trojstva ili duhovskih osmina u Zagreb. Tu dočuje povjerenstvo, da je prošle nedjelje t. j. u duhovskoj osmini bio kod kaptola templarski preceptor Toma sa nekakvim čovjekom, koji se izdavao za kraljeva pristava Marcija. Ovi da su izjavili, da su za to došli, da ovdje prisegu polože prema zaključku stvorenom u Glogovnici. — Dočuvši ovu vijest, da je blinjski plemić Bogdan rekao, da je to templarska varka, pošto onaj čovjek, koji se izdavao za Marcija, nije bio kraljev pristav Marcij. Taj bo da je bio tada osobno u Gorama, gdje ga je jedan Templar ruganjem uvrijedio. — Javljajuć ovo

¹ Thomas archid. Spal. c. XXX.

² Tkalčić, o. c. Doc. XL.

pečujskomu biskupu zamoli ga kaptol, da se za ljubav božju i za štovanje spram bl. d. Marije čim prije utiša ovaj prijepor s kojega jadni Cistercite mnogo trpe.¹

Što je na ovaj izvještaj pečujski biskup odredio nije poznato, ali da je spor trajao još g. 1225. dokazuje listina, u kojoj se veli, da su na 2. juna r. g. u kraljevskoj kapeli u Krapini nadbiskup splitski Guncel i krbavshi biskup Martin pred kraljevićem Belom IV. i njegovim pristavom Medilom ondje prisutnomu knezu Domaldu Kačiću ponudili prisegu, da je posjed Mogoš, neznajući da je cistercitski, poklonio Templarima. Domaldo prisege nije prihvatio nego je rekao, da je Mogoš vlasništvo građćana gorske županije, te da ne pripada ni njemu ni njegovu rodu.²

Ova žestoka borba topuskih Cistercita sa Templarima tako je ganula kraljevića Belu IV., da je još godine 1225. za pokoj duše svoje matere Gertrude i svojih preda, te za svoj spas darovao topuskomu samostanu kunovinu od šest plemena gorske županije, naime: Predislava iz Bojne, Alpreta, Martina sina Bronkuna, Rata, Bizlaja i Trmše, zapovjedivši rečenim plemenima, njihovim zadrugama i kmetovima, da kunovinu, koju su do sada slavonskomu vojvodi plaćali i koja je godimice iznosila 20 maraka, plaćaju od sada topuskomu samostanu. Tom zgodom zabranjuje budućim banovima, da se ne usude zahtijevati kunovine od rečenih plemena. — U ovoj ispravi, koju je pisao kraljevićev kancelar zagrebački prepozit Matija, spominju se među svjedocima: nadbiskup splitski Guncel, biskup kninski Mika, biskup krbavski Martin i svijetli gospodin kraljevićev ujak Hinko markgrof istarski.³

Ovim je darom mladi kralj i slavonski vojvoda samo donekle zavio ranu, koju su Templari zadali topuskim Cistercitima, pošto su se onda povelala za Templarima i neka slobodna plemena, te počela svojatati samostanske posjede. Prvi od njih bijahu Sebeslav i Maren, sinovi Kojanovi, koji svojoj plemenitoj zadruzi silomice pripojiše polovinu samostanskoga posjeda Slatenića. Kada su ostale bez uspjeha sve opomene, podigne topuski opat parnicu. Ova se svršila istom g. 1230., kada na ročištu, koje je bilo u topuskom samostanu na podlozi isprava dokazaše Sebeslavu, da je Slatenić samostanski posjed i da ga on bez grijeha uživati ne može. Tada se je Sebeslav u ime svoje i svoje zadruge odrekao Slatenića, što je po zagrebačkom kaptolu kao vjerodostojnom mjestu potvrditi dao.⁴

Drugu polovinu posjeda Slatenića prisvojio si je bio Sebeslavov susjed plemenitaš Trša ili Trmša, te je ishodio od vojvode Kolomana nalog za podbana Nemila, da Tršu uvede u zakonito uživanje pomenute posjedovne polovine. Kada je podban došao na lice mjesta, da Trši predade polovinu Slatenića, topuski su Cistercite, iznoseći zakladnicu kralja Andrije II. u kojoj se Slatenić ubraja u samostanske zemlje, u prisuću krbavskoga biskupa Martina i poglavica šestih plemena prosvjedovali protiv uvedenja, jer je nepravedno i protuzakonito. Upitavši podban krbavskoga biskupa i poglavice šestih plemena, dozna, da je Slatenić doista samostanski posjed, te dade samostan uvesti u posjed pristavima: Hrvatnu Jaroslavu i Ugrinu Kešenu.⁵

¹ Liber privileg. mon. b. v. Mariae. MSC. u nadbisk. arh. Doc. LXI.

² Tkalčić, o. c. Doc. XLII.

³ Tkalčić, o. c. Doc. XLIII.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. LVI.

⁵ Tkalčić, o. c. Doc. LVII.

U isto doba ustade protiv topuskoga samostana plemenitaš Rata sa svojom zadrugom t. j. sa tri sina: Gamatićem, Martinom i Ižanom. Uskrativši samostanu kunovinu, koju je Rata sa svojom zadrugom uslijed zadušbine Bele IV. samostanu plaćati morao, prisvoji si još na podlozi banovih pisama samostanska kmetška selišta: Gostovinovo, Vojkolovo i Slavenovo. Poslije dugih prijevora dođe g. 1234. do mira, kad se je pred vojvodom Kolomanom odrekao Rata osvojenih posjeda i obrekao u ime svoje i svoje zadruge, da će u buduće biti pokoran samostanu, da neće goniti samostanskih kmetova niti im otimati zemljišta i da će povratiti pisma, koja je od bana na rečena zemljišta dobio, a sluči li se s vremenom među njim i topuskim samostanom kakov prijevora, neka ga riješe tri odabrana suca: knez Babonić, templarski preceptor i sudac Peranski. Glede nepravda, krađa i ubojstva, koja bi nastala poslije ove pomirbe, da će si međusobno ili oprostiti ili ih procjenom nadoknaditi. Ako se pako u tom nebi mogli izravnati prepušta se odluka više rečenim sucima. Ona stranka, koja bi odustala il prekršila ovu pomirbu, neka plati vojvodi sto pensa.¹

I sa gorskim Templarima topuski se samostan nekako izmirio, jer su pred zagrebačkim prepozitom Aleksandrom obrekli i jedni i drugi, da bez naročite privole neće primati ni sluga, ni kmetova, ni ikakova činovnika jednoga ili drugoga samostana.²

Ova se uzajamna pomirba jošte većma očituje ovim. Za posavsku je Hrvatsku u to doba grad Senj bio stovarištem svih proizvoda i stvari, koje se za nju uvozile iz Dalmacije i Italije. Topuski samostan kao veleposjednik trebao je skladište u Senju za stvari, koje je nabavljao iz pomorskih krajeva. Senj bijaše tada templarski, te Cistercite zamoliše Templare, da im ovdje otpuste prazno zemljište, da si sagrade skladište. Na glavnom sastanku hrvatskih Templara, držanom u Glogovnici na 13. marta g. 1240. templarski je meštar Rembaldo de Karump zagovarao cistercitsku molbu, a zbor zaključí, da se Cistercitima dade polovina onoga zemljišta, koje je nekoč uživao prior Oprak, uz pogodbu, da Cisterciti bez dozvole Templara ne smiju u Senju niti kupiti, niti primiti u ime zadušbine ni zemlje ni trsja. U protivnom slučaju Templari će im darovano zemljište i kuću, koju će na njemu sagraditi, s mjesta oteti. U cistercitskom skladištu da Templarima pripada od robe, koja se prodaje ili kupuje tržna pristojba, kako ju plaćaju ostali trgovci; jedino ne plaća se ništa od robe, koju trebaju Cistercite za sebe. Dozna li se, da se Cistercite ogriješili protiv ove pogodbe izgubiti će i skladište i zemljište. Sagrade li Cistercite drugo skladište u Senju a za veću trgovinu, morati će u tom skladištu, a ne u prvanjemu, prodavati i kupovati robu, koja će u toliko samo oproštena biti od carine, u koliko ju bude trebao samostan samo za sebe.³

Skoro iza toga zadesi Hrvatsku provala divljih Tatara (1242.), ali je cistercitska crkva sa samostanom u Topuskom ostala od njihova bjesnila ne taknutom. Jedva se svršila očajna borba s ovimi divljaci, kada ali nastade među topuskim samostanom i glinskom općinom spor o posjedovnim međama. Da se ovaj prijevora

¹ Tkalčić, o. c. Doc. LXI.

² Tkalčić, o. c. Doc. LXV.

³ Tkalčić, o. c. Doc. LX.

čim prije riješi pošao je tadanji opat Ivan k Beli IV. u Seguzd, te ga je zamolio, da imenuje povjerenstvo, koje bi razvidilo međe i učinilo novi razvod. Kralj na predlog bana Dioniža imenuje za povjerenike Marka sina Brokunova, svoga dvorskoga kapelana Nikolu, jednoga člana kaptola zagrebačkoga, preceptora templarskoga i odbornike općina Perne i Petrine. Obašavši povjerenici prijeporne međe, odrediše, da glavna međa, koja dijeli samostanske posjede od drugih zemalja ima teći od utoka potoka Skopnika u Gradicu, tokom Gradice do njezina ušća u Savu, a Savom do Čigovča, gdje prelazi Savu te ide lonjskim poljem do potoka Lonje.¹

Tri godine iza toga razvoda, mjeseca svibnja 1245. usrećio je sam kralj Bela IV. svojim posjetom topuski samostan, gdje je knezu Princu sinu Rajnaldovu radi njegovih znatnih ratnih zasluga iznovice darovao neki od Tatara opustošeni posjed ne daleko Topuskoga, koji je nekoč kralj Andrija II. poklonio bio njegovu ocu.²

Godine 1250. izdao je papa Inocent IV. bulu, kojom određuje, da na ničiji ni crkveni ni svjetovni poziv Cisterciti ne moraju ići iz samostana, osim ako bi bili pozvani da svjedoče, te zabranjuje višemu i nižemu svećenstvu i svakoj svjetovnoj vlasti, da ih ne zove preda se ni na sud, ni u duhovne sastanke, niti za ispovjedi, niti na skupštine ili sabore.³

Druga polovina trinajstoga vijeka po topuski je samostan započela borbom o posjed Lahovići, koji su mu oteli Vuk sin Sebeslavov i Jakob i njihove zadruge. Protiva te otimačine prosvjedova topuski opat pred podbanom i zagrebačkim županom, a taj odredi ročište, da presluša obje stranke. Na ročište dođu oba tuženika i opat sa svojim pristavom Gemzinom, sinom Ratovim. Budući da je jedna i druga stranka tvrdila, da su Lahovići njezini, to podban odredi novo ročište, na koje da stranke dovedu što više svjedoka. Kada se na određeni rok na skupu našli svjedoci jedne i druge stranke, zamolio je opat, da svjedoci njegovih protivnika prisegnu, da Lahovići nisu samostanski posjed, nego zadrugara Vuka i Jakoba. Kada ovi nehtjedoše priseći, izreče podban presudu da su Lahovići samostanski posjed (1252.). Da bude podbanova presuda posve opravdana opatovi su svjedoci pred kaptolom zagrebačkim kao vjerodostojnom mjestu i pred opatovim zamjenikom ključarom Rihardom svečano priznali, da su Lahovići zaista samostanski posjed.⁴

Topuski samostan osim posjeda u gorskoj županiji imao je i otok sv. Nikole kod Erča u vesprimskoj biskupiji, koji mu je darovao kralj Andrija II. god. 1312.⁵ Budući da je samostanu ovaj otok bio izvan ruke prepusti ga Kartuzijancima, koji su na njemu sve do tatarske provale, u kojoj ih je nestalo, boravili. Da se taj zapušteni samostan opet naseli, ostrogonski ga nadbiskup Stjepan, kada nije mogao naći Kartuzijanaca, naseli topuskim Cistercitema, što je g. 1253. potvrdio i papa Inocent IV.⁶

Spomenuo sam, da je plemenitaš Rata u ime svoje i zadruge si g. 1234. obrekao vojvodi Kolomanu, da će biti topuskomu samostanu odan i da nikada neće svojatati ikoje samostansko zemljište. Iza Ratine smrti njegovi se sinovi nijesu

¹ Tkalčić, o. c. Doc. LXVI.

² Fejer, Cod. dipl. Hung. IV. I. 389.

³ Tkalčić, o. c. Doc. LXXVIII. LXXIX.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. LXXXIII. LXXXIV.

⁵ Tkalčić, o. c. Doc. XX.

⁶ Theiner. Mon. Hung. I. p. 216.

osvrtni na to obećanje, nego zaposjedoše neku samostansku zemlju na potoku Glini. Parnicu, koja se je s ove otimačine podigla, raspravljao je zagrebački župan Aleksandar, a ban Stjepan na to izreče presudu, da okićki knez Ivan sin Jaroslavov, koji se u opatovo ime parbio, Ivan sin Ortunov sa Blinje i samostanski dvorski župan Hvet pred zagrebačkim kaptolom prisegnu, da je prijeporna zemlja u istinu samostanska. Pošto su to ova trojica drugi dan po Magdaleninju prisegom potvrdila, prema banovu nalogu zagrebački župan Aleksandar zemlju dopita samostanu.¹

U ovo su doba običavala vlastela i veleposjednici na svojim posjedima osim majura dizati gradove i kule za stanovanje i za obranu. I topuski opat odluči, da će na unskom otoku, koji je samostanu god. 1222. oporučio Timpor ili Beranger, sagraditi gradić. Što je namislio i izvede, te dozvolom kralja Bele IV. podigne čvrstu utvrdu kod Bihaća na otoku, što ga čini Una pod planinom Benakovcem. Taj otok i tvrdu prozva „otokom sv. Ladislava“. Kako je utvrdu valjalo opskrbljivati hranom, a topuski je samostan bio veoma udaljen, zamoli opat Belu IV., da koji obližnji posjed dade u ime opskrbe. Kralj se molbi odazove, te na 26. februara g. 1260. doznači bližnju Kralju sa njezinim otokom, šumama i ribolovom, koji je posjed nekada bio vlasnost bez roda i potomaka umrlih Pribislava i Ludugara.² Prema tadanjemu običaju, svaki novi posjednik morao se dati u posjed uvesti, a to učini u ožujku 1264. sanski župan, koji je u prisuću vojvodina kancelara kninskoga biskupa Ladislava, pristava Jakoba i susjeda uveo na 15. ožujka topuski samostan, čemu nitko nije protuslovio.³

Posjedom Kraljom proticahu tri potoka: Cesta, Trelja i Hrenić, u kojima je na temelju kraljeve darovnice topuski samostan imao pravo ribolova. Ovo si pravo htjede susjedna općina Poljanska (de Polhana) prisvojiti, te se s toga izleže među njom i samostanom parnica, koja se god. 1266. vodila pred Dionizijem županom poljanskim i krupskim. Osim stranaka prisustvovali su na ročištu: Ladislav biskup kninski kao vojvodin kancelar, i bihački Dominikanci. Pretresavši svestrano prijepor, uvjeri se poljanski sudac Slavić i općinski zastupnici, da ne imaju prava na ribolov, te ga se u ime općine odrekoše. Jedini Desetinec sin Polprudov ne htjede se odreći. Župan Dioniz na to odredi, da Desetinec sa dvanajstoricom prisegne, da rečeni potoci zaista nisu samostanski. Desetinec ni toga nije htio učiniti, dočim su ostala dvanajstoria suglasno priznala samostanu i potoke i pravo ribolova, a na temelju ove izjave izreče župan presudu u prilog topuskoga samostana, te ga po svojem pristavu Jakši i po Nadevenu pristavu poljanske općine dade u posjed uvesti.⁴

Iste su godine topuski Cistercite vodili i parnicu sa Blinjanima radi vinske desetine od trsja na kupskom Vinodolu, predjelu od ušća Kupe preko Mošćenica, Petrinje i Blinje do Hrastovice. U tom je prijedjelu topuski samostan sve do godine 1265. mirno pobirao vinsku desetinu, ali ove su godine Blinjani otpravili samostanskoga ključara sa dvorskim županom Hvetom, a tomu su otporu bili na čelu: Jurko, Jakov, Matej, Juraj, Josip i Junk. Da si obrane svoje dese-

¹ Tkalčić, o. c. Doc. CCLII.

² Tkalčić, o. c. Doc. CVIII.

³ Tkalčić, o. c. Doc. CXV.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. CXXII.

tinsko pravo etužiše Cisterciti Blinjane pred banom Rolandom, a ovaj odredi, da u Gorama pred templarskim preceptorom i banovim pristavom samostanski i dvorski župan Hvet i ključar savjesno iskažu sva vinodolska trsja, koja topuski samostan desetini, te tu izjavu, da prisegom potvrde. Kada su rečena dvojica pred templarskim preceptorom i banovim izaslanikom poljanskim županom Hrenkom iskazali sva vinodolska trsja, koja potpadaju pod samostanski rovaš, i prisegu položili, Blinjani se pokoriše. Još mjeseca listopada 1266. župani: Hrenk poljanski i Inuš zagrebački obadoše sva trsja i popisaše.¹

Kako su topuski Cisterciti bili na dobru glasu, najbolje svjedoči pismo pape Klementa IV. zadarskomu nadbiskupu Lovri. U tom mu pismu od g. 1268. javlja, da mu se rogovski opat reda benediktinskoga pritužio, kako mu je samostan zlobom i nebrigom samih monaha duševno i stvarno propao, te da je prijeka nužda, da se preustroji. Papa s toga nalaže nadbiskupu, da taj samostan razgleda a pronade li, da ga preustrojiti valja to neka unj pozove Cistercite iz Topuskoga ostaviv ih podređene topuskoj opatiji.²

Osim spomenute papine odredbe, iz koje možemo zaključivati, da je u topuskomu samostanu bilo vrsnih redovnika, imamo još jednu vijest, iz koje opet razabiremo, da se je u Topuskom i oko gospodarstvene privredbe mnogo nastojalo. Godine 1269. topuski je opat Matej pred vojvodom Belom mlađim sinom Bele IV. i njegovim kancelarom kninskim biskupom Ladislavom kupio od Farkaša sina Damjana kneza Klokočkoga za sedamnajst maraka srebrnih dinara dvanajst sluga i sluškinja i to: Ljubna, ženu mu Juricu i sina Radomira, Martislava, Obrada, Maru, Martu, Ljubušnu, Kalkavu, Vučicu i Davolu; a drugih dvanajst mu je darovao u ime zadušbine: Tomu i ženu mu Kaniševlu, Radoselu, Radišku, Luciju, Lupeka i ženu mu Dragvu, Tekavu, Milovanu, Jelenu, Srnicu i Drobrinu.³

Isti opat Matija mnogo se brinuo, da uredi u Pounju nastale razmirice. U županiji poljanskoj ležao je do samostanskoga posjeda Pounja veliki posjed poljanskoga župana Hrenka, koji se zvao Jarovlje. Dok je Hrenk živio bilo je mira među jednim i drugim posjednikom, no iza njegove smrti sinovi mu Marin, Petar i Ivan počеше rastezavati međe svoga posjeda i uvlačivati se u samostansko Pounje. Poradi toga nastadoše najprije svade, zatim progoni, a napokon je došlo i do krvi. Nastojanjem opata Mateja bude za riješenje ovoga prijepora izabrano povjerenstvo, u kojemu su bili: okićki knez Ivan sin Jaroslavov kao zastupnik samostana i Egidij sin Berislavov za Hrenkove sinove, a dva samostanska činovnika Torda i Povržen bili su prisjednici. Ovomu je mješovitomu sudu pošlo za rukom izmiriti protivnike, a 14. maja 1270. pred zagrebačkim kaptolom opat Matej i ključar Desiderij utvrdi sa knezom Marinom, koji je zastupao svoju braću, međusobno trajno prijateljstvo.⁴

Ovaj je čin mnogo djelovao i na drugoga samostanskoga susjeda na Uni, naime na općinu Bihće (Bihač), koju je god. 1262. proglasio Bela IV. slobodnom

¹ Tkalčić, o. c. Doc. CXX.

² Theiner. Mon. Hung. I. p. 293.

³ Tkalčić, o. c. Doc. CXXXVII. U trinajstom jošte vijeku bilo je u Hrvatskoj ljudi bez

osobne slobode koji su bili nasljedno dobro kojega plemenskoga roda. Gospodar ih je mogao prodati, založiti ili za dušu namijeniti.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. CXXXIX.

općinom. Uz Bišće bio je samostanski posjed Kralja, čiji se podanici radi većih slobodina izseljivali i dozvolom Bihičke općine naseljivali na njezinom prijedjelu Velihi (Velova kraj Une prema Brekovici). Samostanci opet, da si taj gubitak nadoknade pozivahu u Kralju bihičke podanike, obećavajući im razne blagodati. Teški spor, koji je tako nastao opet je riješio opat Matej, te je u Biheću s općinskim sucem Jakovom i općinskim zastupstvom sklopio savez, kojim se objije stranke obvezaše, da će u buduće zapriječiti svako izseljivanje.¹

Revni opat Matej u samostanskim je poslovima često dolazio u Zagreb i mnogo prijateljevao sa arcidžakonom Petrom, odličnim dobrotvorom zagrebačkih Cistercita. Arcidžakon Petar bio je vlasnikom jedne kuće u Senju, koju je neki Belzanin uzeo u najam. Kako spomenusno topuski je samostan g. 1240. dobio u Senju od Templara zemljište, da si sagradi skladište, ali kako je ovo premaleno bilo, to mu g. 1271. arcidžakon Petar pokloni svoju kuću. Upravo u to je doba bio topuski Cistercita Hinko izabran za senjskoga biskupa. Kada je polazio u Senj uruči mu opat Matej arcidžakovu darovnicu, da ju provede. Senjsko gradsko zastupstvo ubavijesti o tomu najamnika Belzanina, koji odmah predade ključe i položi račun o dužnicima, a gradsko poglavarstvo uvede topuski samostan u osobi biskupa Hinka u posjedovanje.²

Kako se je topuski samostan najviše morao parbiti radi ne uređenih posjedovnih međa, mnogo se je revni opat Matej trudio da i to uredi. Najprije g. 1272. provede novi razvod između cistercitskih i templarskih dobara, jer su međaši bili stranom propali, a stranom nejasni postali.³ Tri godine kasnije (1275.) uspostavi prema starim nove međase među posjedom topuskim i posjedima zadruge Povrženovica: Suhečernice i Stiročene, pa ih dade po svojem prioru Ivanu i dva Povrženovica: Marku sinu Martinovu i Radoslavu sinu Ižanovu⁴ kod zagrebačkoga kaptola ovjeroviti. Poradi velikoga samostanskoga majura (grangia abbatis) Bročine oko Maje bilo je sa susjednim plemenom Bačejevim često međašnih zadjevica, ali opat Matej isposlova, da se je g. 1278. pred zagrebačkim kaptolom sklopio mir. Čuk sin Humerlov bio je zastupnik opatov, a od plemena Bačejeva bili su prisutni: Vukovoj sin Dragačev, Dobroteh sin Črbičev i Bek sin Nadajevov, koji izjaviše, da su još i onu svoju dotadanju zemlju kod Bročine, koja je istočno od potoka Adulnake, pošto je starinom samostanska bila, otpustili samostanu, ali da im je za to opat Matej odbrojio dvanajst pensa dinara.⁵

Opat Matej nastojao je, da novim posjedima poveća samostansku imovinu. G. 1278. kupi od plemena Povonjina, t. j. od Budivoja sina Budilova, Vučete sina Bratenova, Vlkana sina Mladićeva, Grge sina Tribislavova, Stjepana sina Vukojeva i Slavena sina Radislavova sav njihov posjed na Uni s oranicama, mlinovima, trsjima, sa unskim otokom Vukom i manjim otočićima, za cijenu od sto i dvije marke banskih dinara.⁶ Iste je godine kupio za trideset i tri marke zagrebačkih dinara od plemena Surlova ili od Ivana sina Ivankova, Jalkana sina Petrova,

¹ Tkalčić, o. c. Doc. CLIII.

² Tkalčić, o. c. Doc. CLII.

³ Tkalčić, o. c. Doc. CLVIII.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. CLXXVIII.

⁵ Tkalčić, o. c. Doc. CXCII.

⁶ Tkalčić, o. c. Doc. CXCIII.

Dragoslava sina Sebeslavova i Vratislava sina Vukojina njihov posjed Žrnov do Blinje.¹ U oba ova posjeda uveo je topuski samostan zagrebački arcidžakon Manfred.

Slijedeće su godine (1279.) pred zagrebačkim kaptolom bili topuski prior Ivan u ime opata Mateja s jedne a zadrugari plemena Bačejeva: Radoslav, Ješen, Grdomir i Semko sinovi Ižanovi s druge strane, te potonji izjaviše, da su svoju djedovinu u Kućama ležeću do samostanske Čemernice, za dvadeset devet i pol banskih dinara prodali topuskomu samostanu, a tu svotu da im je opat Matej isplatio.²

Ne ima sumnje, da je na naročitu molbu opata Mateja god. 1281. kralj Ladislav IV. potvrdio topuskomu samostanu sve darovnice a naročito onu glede posjeda Grasnica nad Savom.³ Ovo bijaše bez dvojbe poslednji rad toga zaslužnoga opata, koji je samostanske posjede tako proširio „da ih ni najbolji jašilac za četiri dana objezditi nebi mogao“. Opraštajući se s opatom Matijom nećemo pogriješiti ako međ njegove zasluge ubrojimo i to što je g. 1282. ban Stjepan Babonić Blagajski podigao u apsidi samostanske crkve oltar sv. Križa, darovavši za njegovo uzdržavanje svoj posjed Svinicu, koju je kupio od Farkaša sina Jurkova, plemenita Blinjana.⁴

Matijina nasljednika opata Jakoba spominju samo dvije listine Radoslava župana glaškoga, vrbaskoga i sanskoga od g. 1285. i 1288., gdje veli, da je Timporov otok na Uni po njegovoj smrti na temelju kraljeva pisma zaposjeo brat mu Dioniz, po Diožijevoj smrti da ga je on baštiniio i dulje vremena bez ičijega prigovora uživao, dok mu topuski opat nije podastro kraljevu darovnicu, iz koje se uvjerio, da je Timporov otok pravo samostansko vlasništvo, koje, da si neogrješni duše spokojno uživati ne može, pa ga stoga vraća samostanu.⁵

Kada je u Hrvatskoj zadnje desetine XIII. vijeka iza grozne smrti Ladislava Kumanca nastao pokret i borba — između oba pretendenta za ugarski prijestol, — posljednjega Arpadovca Andrije III. i Anžuvince Karla Roberta, topuski je samostan prionuo uz Andriju III., koji mu je 26. februara 1296. sve darovnice i povlastice svojih prethodnika potvrdio.⁶ Stojeć uz Andriju III. Cistercite su imali da pretrpe znatne progone, a naročito u Pounju, gdje se ban Radoslav junački borio za Karla Roberta.

Kada je ova borba, iza smrti Andrije III., u Hrvatskoj, (koja prizna Karla Roberta zakonitim kraljem) jenjala, okusi blagodati mira i topuski samostan. Iza smrti naime bana Stjepana Babonića Blagajskog, sin mu ban Stjepan i unuci Ladislav i Stjepan 30. svibnja 1302. u ime zadušbine i za bolju dotaciju oltara sv. križa, darovaše svoj posjed među Bročinom i Majom, kupljen od Ratina plemena za sto dvadeset maraka.⁷

Nasljednik opata Jakoba bijaše Nikola. To nam svjedoči izjava njegova ključara i zastupnika Ivana, te Beloša i Petra plemića sanskih, koji su pred zagrebačkim kaptolom 10. kolovoza 1308. izjavili, da su svoje sluge Radana i njegova

¹ Tkalčić, o. c. Doc. CXCXV

² Cod. com. Blagay. Mon. Hung. vol. XXVIII. Doc. XVII.

³ Tkalčić, o. c. Doc. CCVII.

⁴ Lib. privileg. monast. Toplic. Doc. XXIX.

⁵ Tkalčić, o. c. Doc. CCXIX. CCXXIII.

⁶ Tkalčić, o. c. Doc. CCXLIII.

⁷ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XLI.

dva sina Radina i Radoslava i sve njihove potomke topuskomu samostanu prodali za pet maraka staroga banskoga novca.¹

Četiri godine kasnije 21. svibnja 1312. Dioniž sin Petrov, a unuk župana Hrenka dariva topuskoj crkvi za bolju opskrbu oltara sv. križa jedan dio svoje djedovine u Komogojni s jednim mlinom, livadama i trsjem, te obriče, da će i svoje potomke obvezati, da budu dobrotvori toga oltara, te da ga štite i brane.²

Za slijedeće dvije godine nije se ništa važnoga po topuski samostan zbilo, osim što je 8. lipnja 1313. povjerenstvo pod predsjedanjem zagrebačkoga biskupa Augustina Kazotija tamo dijelilo djedovinske posjede braće Babonića: bana Stjepana, Ivana i Radoslava, te i 12. svibnja 1314. opet o istoj toj diobi raspravljalo.³

Da je ban Stjepan Babonić-Blagajski bio vrlo sklon topuskim Cistercitema svjedoči nam i ovo. Već 7. rujna 1285. u prisuću kneza Ivana Arlandovića kao banova punomoćnika izjaviše pred zagrebačkim kaptolom: Zemko i Maren sinovi Božini, Vlčeta sin Stojislavov, Dobročec i Radej sinovi Črnkovi i Petko sin Bratešin iz zadruga Drozgameća, da su svoj djedovni posjed Vučinčret u Drozgovićima za dvadeset maraka zagrebačkih dinara založili banu Stjepanu Baboniću pod tim uvjetom, da će, ako ga do Martinja ne otkupe, pripasti banu; samo ako bude taj posjed procijenjen na više nego što su od bana uzajmili, da in on to nadoplati. Kako o uskršu 1316. nalazimo pred zagrebačkim kaptolom topuskoga ključara Hinka sa molbom, da mu se rečena založnica u vjerodostojnomu prijepisu izdade, mogli bi naslućivati, da je ban Stjepan Vučinčret prenio na topuski samostan.⁴

Topuski su Cisterciti obitelji Blagajskih knezova vraćali milo za drago. Tako je opat Jakob ustupio 29. svibnja 1323. Ivanu Baboniću, sinu Stjepana bana, u vazalstvo samostanski posjed Čehno, nazvan i Živinarjevo, (jer ga je do tada Živinar kao samostanski vazal uživao), pod tim uvjetom, da se ne ogriješi s nevjere spram samostana i da plaća godimice o Martinju jednu marku dobrih zagrebačkih dinara.⁵

Opat Jakob po svoj je prilici skoro iza toga umro, jer već 2. listopada g. 1323. ban Nikola njegovomu nasljedniku opatu Ivanu dosuđuje na temelju darovnice kralja Bele IV. samostanski posjed Kralju, koji su obližnji plemići dulje vremena nepravedno uživali;⁶ a zadnjega dana iste godine na opatovu molbu potvrdi kralj Karlo Roberto zakladu što ju učiniše god. 1302. Babonići za oltar sv. Križa u samostanskoj crkvi.⁷

O djelovanju opata Ivana nije nam se druga jošte vijest sačuvala, osim te, da ga je papa Benedikt XII. 4. ožujka 1339. ovlastio, da sudi u parnici, koju je zagrebački kaptol vodio protiv njemačkih Križara radi desetine u Metlici, Črnomlju i Žumberku.

Za Ivanova opatovanja zadesila je topusku samostansku crkvu velika nesreća, jer je 5. veljače 1342. u pol noći uz silnu grmljavinu udario grom u njezin zvonik i zapalio ga.⁸

¹ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. LXXIII.

² Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XXIV.

³ Cod. com. Blagay. Mon. Hung. XXVIII. Doc. XXXV. XXXVII.

⁴ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. LII.

⁵ Cod. com. Blagay. Mon. Hung. XXVIII. Doc. XLVIII.

⁶ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XXII.

⁷ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XLI.

⁸ Anno Domini MCCCXLII. in vigilia beate Agathe media nocte audita sunt tonitrua et fulgur incedit campanile hic in Toplica. — Codex u zagreb. dioec. bibl. col. XLIV. ser. 4.

Iza Ivanove smrti († oko 1348.) izabraše mu za nasljednika nekog Vilhelma ili Guilerna, ali uslijed spletkarenja monaka Sifrida u brzo skinuše Vilhelma s opatske časti, te na nju uzvišise istoga Sifrida. Sifrid međutim nije bio vrijedan ove uzvišene časti, jer je samostanska dobra haračio i protrepavao,¹ a to bijaše povodom, da su Topušćani samostanu otkazali podanost i službu. Na čelo ove bune staviše se građani: Majhen sin Ivekov, Ivan sin Mergakov, Radoš sin Hebertov, Ivek sin Grdavinov i Luka sin Margaretin. Ovi dapače u to zapletoše i samo trgovišno zastupstvo, naime: Ivana postolara suca i prisjednike: Petra sina Herbertova, Mateja sina Dragavina, Križana sina Dragačeva, Adrijana sina Ivšina, Blaža sina Markova, Marka sina Stojšina i Benka sina Vukojeva. Da se buna utiša i mir uspostavi, došao je na molbu topuskoga samostana ban Pavao Ugal u Topusko, te iza istrage proglasi 6. ožujka 1350. na podlozi darovnice kralja Andrije II. dužnosti koje ima općina Topusko spram samostana.² Sifrida, koji je nešto više od jedne godine opatovao, skinuše s časti, i uspostaviše Vilelma.³ Iza banova odlazka bukne buna još jače, jer ju je poticao svrgnuti opat Sifrid, a buntovnici ustvrdiše, da općina Topusko ne spada pod opatovu ili samostansku vlast, nego slobodna poput drugih da spada samo pod bana. U toj je pobuni zaglavio samostanski ključar Ivan.

Ne ima sumnje, da je samo silom i to početkom g. 1352. buna utišana bila, kada je Sifrid kao glavni krivac zatvoren u svjetovnu tamnicu, a kolovođe: Majhen, Ivan, Radoš, Ivek i Luka lišeni svoje imovine bili izagnani. Općinski sudac Ivan postolar i zastupnici: Petar, Matej, Križan, Adrijan, Blaž, Marko i Benko zamolvši u opata Vilhelma oproštenje ispovjediše, da su bili zavedeni, a da su nevini u ubojstvu samostanskoga ključara. Obrekoše da će biti samostanu vijerni i da će nositi propisane terete, a ako bi itko ikada ustao protiv samostana, da će ga oni svim silama braniti. Konačno prihvatiliše i to, da se sva njihova imovina zaplijeni za samostan, i da se i oni i njihovi potomci do sedmoga koljena drže za izdajice i vjerolomce, ako bi oni ili njihovi potomci vjerom krenuli. Ovu izjavu potvrdiše pred zagrebačkim kaptolom 12. ožujka iste godine.⁴

Sada, kako je bila buna utišana valjalo je zemljište, što ga je Sifrid protrepao, samostanu povratiti. Opat Vilelmo isposluje od kralja Ljudevita naredbu od g. 1354., po kojoj su svi oni, kojima je Sifrid isto samostanskoga poklonio, to s mjesta imali da samostanu povrate.⁵

Opat Vilhelmo da nagradi vjerno službovanje blijskoga slobodnjaka Teukuša ustupi mu mjeseca kolovoza 1355. samostanski posjed Sračice kao vazalstvo uz pogodbu da godimice plaća o Martinju tri marke dinara, da uz zalazinu daje i tri obična dara na godinu, i da kao slobodnjak vrši slobodnjačku službu.⁶

Četri godine kasnije 28. travnja 1359. izdade opat Vilhelmo priznanicu, da je topuskomu samostanu Markulin, Ostrožački gradjan, izplatio zakladu od 357, for. koju je nekoč njegov prešastnik opat Ivan dao knezu Dujmu Baboniću Blagajskomu. Tim je samostan bio potpuno namiren.⁷

¹ Veli listina o njem: „bona ipsius monasterii dilapidare et alienare non expavit“

² Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XVI. Theiner Mon. Hung. II. p. 62.

Lib. priv. mon. Toplic. Doc. LXII.

⁵ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. LXIX.

⁶ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XXV.

⁷ Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. vol. XXVIII., Doc. LXXVIII.

Sljedeće godine 1360. na Vilhelmovu molbu oslobodi kralj Ljudevit na temelju starih povlastica topuski samostan, njegove slobodnjake i kmetove, da ne moraju banovima davati ni kunovine ni svinjske desetine, sve ako bi ju od njih ikada i zahtjevali.¹

S ovim će bez dvojbe biti u savezu i onaj spor, koji je g. 1360. nastao među topuskim samostanom i općinom Sračicama. Tomu sporu bijahu glavni pokretači: Grdak sin Grgin, Radić sin Vukoslavov, Ratko sin Vukov, Ivan sin Grgurov, Stjepan sin Radunov i Nikola sin Ilijin, koji su u ime svoje i cijele općine otkazali nošenje samostanskih tereta, plaćanje obična činža (Martinščine) i davanje običnih darova. Stvar bi se morala bila riješiti na saboru, koji se o Martinju u Zagrebu sastao, ali kako se nagomilalo prešnjih stvari, odredio je ban Leustakij, da se đurđevskih osmina sljedeće godine o tomu raspravlja. Do toga nije ni došlo, jer se posredovanjem sračičkoga župnika Martina nagodila općina sa samostanom. Na 23. ožujka 1361. pred zagrebačkim kaptolom obje stranke ovako ugovoriše: Sračinska će si općina t. j. njezini slobodnjaci birati suca ili načelnika, kojemu pripada treći dio globe od razbojstva, krađe i umorstva; ostala dva dijela su samostanska. Sračinski slobodnjaci plaćati će samostanu svake godine o Martinju tri pense dinara i dati će jednu zalazinu. U koga bude deset svinja, deseta je samostanska. Odsjedne li kada u samostanu kralj ili ban, to će u ime prisjelice svaka slobodnjačka zadruga platiti četiri dinara. — Nijedan slobodnjak, koji bi imao na svojem prediju kmetova, ne plaća od svoga slobodnjačkoga kućišta kunovine; nema li kmeta, to mora od svoga kućišta u ime kunovine samostanu davati devet dinara.

Ovaj se je ugovor pročitao u saboru, a kad su obje stranke obrekle, da će ga se držati, ban ga 15. svibnja 1361. sa saborom odobri i potvrdi.²

Uz Sračičane digli se protiv samostana i plemenitaši Radostići u Dolcu i Radostićima. Navlaš: Luka i Stjepan sinovi Lučkovi, Benko sin Mihaljev, Andrija sin Ilijin, Đurdek, Ilija sin Rastojnov, Mikov sin Petrinin, Ivan sin Brajšin, Vuk Lukec sa braćom, Dimitar sin Vukmanov, Grdona sin Jelkov i Tomša sin Jekminov uskrativši svako plaćanje i službu. I tu je stvar uz sračinsku radi riješenja važnijih stvari morao g. 1360. ban na đurđevsku osminu sljedeće godine odgoditi, ali se je posredovanjem sračičkoga župnika Martina i zagrebačkoga prepozita Jakoba, koji je podjedno bio i arcidžakon gorskoga kotara, nagodilo i ovo pleme sa samostanom te 23. ožujka 1361. pred zagrebačkim kaptolom sklopilo ovaj ugovor: Pojedine plemenite obitelji u Dolcu i Radostićima davati će samostanu dvije pense dinara o Martinju, tri obična dara i jednu zalazinu. — Glede svinjske desetine odredilo se, da onaj, koji ima samo jedno prase, ne plaća ništa, a koji bude imao više, da od svake glave plaća četiri dinara. — Suca ili načelnika birati će si sami, a taj ima kao i sračački treći dio globe od krađe, razbojstva i umorstva; ostala dva dijela pripadaju samostanu. Svi dotadanji parnički spisi proglašuju se ništetnim i bez vrijednosti. I ova se je nagoda proglasila u saboru, te ju je ban Leustakij 15. svibnja potpisao.³

¹ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. VI.

² Liber priv. mon. Toplic. XLIV. XLV.

³ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XLVII. XLVIII.

Kada se je skoro iza toga počelo pleme Radostića dijeliti na tri skupine, zavadi se radi razdiobe svoje djedovine Dolca i Radostića. Iz toga nastade tri parnice: jedna za zapadni dio Radostića, druga za trećinu posjeda Radostića a treća za zapadni dio posjeda Dolca. Radostići podastriješe stvar banu Leustakiju moleći ga, da ih on pravedno podijeli. Za ovaj postupak kojim se je vrijeđalo pravo topuskoga samostana, doznao je opat Vilhelmo, pa osobno pred banom prosvjedova protiv toga, da ban Radostiće dijeli. Po darovnici Andrije II. Radostići spadaju pod topuski samostan; stoga jedino opatu pripada pravo dijeliti ih. Ban da nepovrijedi opatova prava odredi, da opat uz njegovu pristavu Ladihu pozove preda se i druge plemenitaše i ostale topuske podanike, te da diobu provede. Prema toj banovoj odredbi sazove opat plemenite ljude iz Radostića, Bročine i Bornovca, te s njima, koje na temelju pismenih isprava, koje po usmenoj predaji podijele pleme Radostića u tri skupine označivši svakoj točno njezin kotar. Kao obveze podijeljenoga plemena odrediše, da će svaka pojedina zadruga plaćati kao i prije o Miholju od svoga kućišta dvije pense, davati tri obična dara na godinu i jednu zalazinu, a i glede svinjske desetine i dohotka suca i samostana od globa ustanovilo se, da vrijede prijašnje odredbe.

Da se dioba i s njom spojene dužnosti točno vrše, staviše kao jamce Vukoslava sina Andrijina iz Radostića, Ivana sina Bogdanova iz Bročine, Dimitra sina Radinova iz Rujčeve, Bartomana sina Pavlova iz Bratolića i Grdaka sina Šešina iz Sračića. Opat Vilhelmo brzo je iza ove diobe umro tako, da ni nije dospio, da o njoj pravnu ispravu sastavi, te ju je mjesto njega 27. listopada g. 1362. izdao njegov nasljednik opat Gvido.¹

Protiv izbora opata Gvida poznati je svrziopat Sifrid pred rimskom stolicom prosvjedovao. U optužnici, koju je tadanjemu papi Vrbanu V. podastro, tuži se da je on sam davno već izabran za topuskoga opata, kao takov dapače i posvećen, da je jednu godinu i nešto više opatijom upravljao, ali da je bio svetovnjačkim nasiljem svrgnut i bez ikakova pravna uzroka u svjetovnjačke uze bačen. U uzama da je devet godina nosio teške verige oko vrata, na rukama i nogama, često da je bio vezan užetima i remenjem, šest mjeseci da je sjedio u kladi, a napokon da je bio prisiljen uručiti svjetovnjacima samostanski pečat i obećati, da ih za sve to nikada ne će tužiti. Pa evo sada, kada je slobodan, ušuljao se na njegovo opatsko mjesto neki Gvidon de Claravalle.

Na ovu je Sifridovu tužbu papa odredio mjeseca kolovoza 1364., da solnogradski nadbiskup povede istragu.² Je li se istraga zaista pavela i kako je ispala nije nam poznato, ali je Gvido ostao topuskim opatom.

O djelovanju opata Gvidona sačuvale se samo dvije vijesti. Njegovim nastojanjem senjski je magistrat povratio samostanu neke kuće u Senju, za koje se ne zna, na koj su način samostanu oduzete bile. U posjed tih kuća uveo je topuski samostan 18. studena 1363. podnačelnik Fuxo te je odredio, da osim topuskoga opata ili njegova zamjenika ili bez opatove dozvole ne smije nitko u njima stanovati.³

¹ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XLII, XLIII. XLVI.

² Theiner. Mon. Hung. II. Doc. CXVII.

³ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. LXXII.

Druga nam vijest pripovijeda, kako je Gvido od petrinjske općine isposlova, da je samostanu povratila nekoje otete posjede i kako je s njom uglavio konačni medašni razvod. Mjesto Petrinju godine 1240. proglasio je vojvoda Koloman slobodnom općinom, a tadanji joj je ban Stjepan označio posjedovni kotar i uveo ju u posjed.¹ Do polovine XIV. vijeka točno se držala označenih joj granica, ali već god. 1357. za sučevanjn Jvčina počela je dirati u posjede topuskoga samostana, te si silom prisvojila Mlinogu i Visoko, a od Strežića je otela polovinu, uništila sedam samostanskih mlinova i dvadeset kmetova izćerala sa njihovih zemljišta.

Sedam godina se uzalud trudio topuski samostan, da mu se oteto vrati. Istom godine 1364. na tužbu opata Gvidona odredi tadanji glavni upravitelj kraljevine Slavonije, zagrebački biskup Stjepan III., da se taj prijepor riješi na zagrebačkom saboru, koji će zasijedati desetoga i sljedećih dana mjeseca lipnja. Na ovaj sabor, kod kojega prisustvovahu dva kraljeva izaslanika: njitranski biskup Stjepan i Tomo, brat ostrogonskoga nadbiskupa Nikole, dođoše i izaslanici petrinjske općine i opat Gvido. Razloživši ovaj saboru nasilje petrinjske općine, zaprisegne kraljevski namjesnik prisutne velike suce i plemiće, da istinito reknu što znadu o tim posjedima, njihovim medama i prijeporu; na što svi jednodušno izjaviše, da je petrinjska općina oborila i uništila stare medašnike i postavila nove, ali da je mnoge odmakla od prvanjih i tako posvojila samostanske posjede. U kolikom je to opsegu učinila, da ne mogu točno znati, kao ni to, koliko je samostan ovim osvajanjem štete pretrpio. Protiv te izjave reče Tajša sin Jakobov iz Moravča, odvjetnik petrinjske općine, da općina nije ništa posvojila ni od samostanskih posjeda ni od posjedovnih čestica, nego da je samo svoj kotar prema darovnici vojvode Kolomana novim medašnicima označila.

Da se prijepor mjerodavno i konačno riješi, izabere sabor za povjerenike prabilježnika Jakoba, Gala sina Mihaljeva, nećaka njitranskoga biskupa, Ladislava sina Stjepana Kovača i jednoga velikoga suca zagrebačke županije, koji će počam od trećega dana iza Ivanja u prisutnosti susjeda i medašnika obići mede posjeda Mlinoge, Visokoga, Strežića i Petrinje, te postaviti nove i očite mede tamo, gdje su prvobitno bile. Ovo dojaví 13. lipnja kraljevski namjesnik zagrebačkomu kapitolu kao vjerodostojnomu mjestu i zamoli, da i on kao takovo odašalje svoga čovjeka s rečenim povjerenicima, pa da i taj novi razvod meda izdade pod svojim vjerodostojnim pečatom.² Kada se je ovaj razvod dovršio, prestao je i taj prijepor.

Više nam o djelovanju opata Gvidona nije poznato, ali naslućujemo, da je onda trebalo više takovih razvoda učiniti, te je nekoje, koji su ostali neprovedeni svršio Gvidov nasljednik opat Tomo. Ovaj je mjeseca listopada g. 1380. proveo razvod među posjedom topuskim i malom Bojnom, posjedom knezova Blagajskih, Ivana, Nikole i Stjepana Babonića.³

Tomina, nasljednika opata Ivana zateče hrvatsko-bosanski pokret, koji nastade iza smrti kralja Ljudevita I. († 1382.) protiv Sigismundove ili ugarske stranke. Kako je topuski samostan pristao uz Sigismunda, morao je mnogo pretrpiti.

¹ Kukuljević Jura regni C. S. D. I. pag. 60.

² Lib. priv. Mon. Toplic. Doc. LXV. LXVI.

³ Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. XXVIII. Doc. XCVI.

O djelovanju opata Ivana znamo, da je 16. ožujka 1384. samostanskom privolom predao na doživotno uživanje posjed gornju Leskovu knezu Nikoli sinu Dujma Blagajskoga uz uvjete, da mjesto ondješnje samostanu pripadajuće kunovine, svinjske desetine, zalazine i triju običnih darova svake godine o Martinju plaća deset zlatnih forinta, a to doklegod bude živio i taj novac točno plaćao; zatim da bez naročite opatove dozvole na zemljišta tamošnjih samostanskih kmetova ne naseljiva drugih kmetova, napokon da će kada bude od potrebe, oružjem braniti crkvu i samostan. Stanovnicima dolnje Leskove pridržalo se pravo paše u šumama i livadama gornje Leskove.¹

Topuski se samostan dugo vremena parbio sa plemenitaši Ratetići radi posjeda Kupke gorice. Opat se Ivan uvjerio, da će samostan imati silan parbeni trošak radi posjeda za koji nema nikakvih pismenih dokaza, te tim i slabe nade da će parnicu dobiti. Iz izjava susjeda Kupke gorice doznao je, da je ovaj posjed nekadanji ban Stjepan Babonić Ratitićima oteo. Stoga da samostanu ne nametne suvišna troška opat 20. prosinca 1386. povrati zadruzi, a naročito Nikoli i njegovim sinovom Andriji, Tomi i Gjuri Kupku goricu.²

Da je za opatovanja Ivanova topuski samostan morao mnogo stradati, dokazuje jedna jedina vijest, koja nam se sačuvala. Na 27. ožujka 1392. tuži se opat Ivan pred banom Detrikom Bubekom, kako su topusku crkvu i samostan orobile bošnjačke čete* i odnijele crkveno ruho, kaleže i knjige. Da se uzmogne popraviti crkva i nabaviti novo ruho i sv. posude, trebalo je tri samostanske posjede gornju i dolnju Leskovu i Ruhovo za tri sto dvadeset for. Stjepanu sinu Dujma Blagajskoga kneza založiti. Opat je morao obećati, da ovih posjeda dvadeset i sedam godina ne će iskupiti. Kada je ban dozvolio zalaganje samostanskih posjeda, Stjepan Blagajski pred njim odbroji opatu dvije stotine forinta, a ovaj se obveže, da će mu u ime svoje i samostana izdati povlasticu, čim isplati ostalih sto dvadeset for.³

Kada je 25. travnja i. g. knez Stjepan spomenuti zaostatak isplatio, opat Ivan izdade mu odnosnu ispravu, po kojoj je imao samostan da plaća i državni porez na rečena imanja, dok ih ne iskupi. Umre li knez Stjepan prije izminuća ustanovljena roka od 27 godina, to će topuski samostan biti dužnikom Stjepanova brata, njegovih sinova i nećaka.⁴

Ivanov je nasljednik opat Ivan Alben 18. lipnja 1399. na spomenuta tri posjeda uzajmio još sto for. i izdao zadužnicu na četiri sto dvadeset for. uz sve prijašnje obveze.⁵

Ovaj se opat Ivan spominje još god. 1402., a god. 1408. bio je „Thomas episcopus Srebernicensis commendatarius abbatiae“. Po tomu topuski su Cistercite među god. 1403—1408. napustili svoj samostan pa se kojekuda razselili. Uzrok tomu pojavu sigurno su bili ratovi, koji se u tom razdoblju vodili među kraljem

¹ Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. XXVIII. Doc. CII.

² Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. XVIII. Doc. CIV.

* Neznamo, koje se godine to zbilo, ali naslućujemo da je godine 1387., kada je vojvoda Hrvoja sa banom Vukom i velikom bosanskom vojskom provalio na posjede Pavla

sina Đure Zrinskoga. Tom je zgodom bez dvojbe bio poplijenjen i topuski samostan.

³ Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. XXVIII. Doc. CV.

⁴ Izvor na koži u arh. jug. akad.

⁵ Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. XXVIII. Doc. CXI.

Sigismundom, te Tvrtkom Tvrtkovićem bosanskim kraljem i vojvodom Hrvojem. Od toga vremena o topuskom samostanu i njegovoj opatiji malo se je vijesti sačuvalo, a iz njih doznajemo, da su s njom upravljale razne duhovne ličnosti sve do godine 1448. Tada dodje u Topusko opći vizitator cistercitskoga reda u Hrvatskoj, Ugarskoj, Štajerskoj, Kranjskoj itd. Ivan opat Morimundski i postavi topusku opatiju pod nadziranje Kranjske opatije od Zatična (Sittich), proglasiv ovu materom topuske opatije, budući da je prvašnja mati Francezka od Clairvauxa, pradaleko bila.¹

U opustjeli topuski samostan sada se po drugi put doseliše Cistercite iz Zatična, ali se samo kratko vrijeme održaše, jer se opet — na uvijek — odseliše, kada je iza pada Bosne (1463.) stupio Turčin na prag Hrvatske. Od tada topuskom opatijom i njezinim imanjem opet upravljahu razni crkveni dostojanstvenici pod imenom topuskih opata, dok konačno kralj Ferdinand I. g. 1558. i naslov i cistercitske posjede ne podijeli za vječna vremena zagrebačkim biskupima. Od cistercitskoga samostana i veličanstvene njihove crkve, koja je još u prošlom stoljeću postojala,² danas se je sačuvalo samo velebno njezino pročelje.*

Ivan Tkalčić.

Sl. 15. Pečat topuskoga samostana.

¹ Kukuljević u Književniku I. str. 85.

² Věstnik arheol. društ. g. 1880. br. 2.

* Od topuskih opata, (dok su naime Cistercite bili u Topuskom) poznati su nam ovi:

1. N. N. 1205.	11. Martin 1317.
2. N. N. . . .	12. Jakob II. 1323.
3. Theobaldo. 1213. 1217.	13. Ivan II. 1324. 1348.
4. Herberto. 1224.	14. Vilhelmo 1350.
5. Gvido 1230.	15. Sifrid 1351. g. 1353. svrgnut.
6. Ivan I. 1242.	— Vilhelmo, (uzpostavljen) 1353. 1361.
7. Matej 1266. 1281.	16. Gvido II. 1362. 1365.
8. Jakob I. 1285. 1288.	17. Toma 1380.
9. Nikola 1308.	18. Ivan III. 1384. 1392.
10. Salic 1314.	19. Ivan Alben 1398.
	— Toma, biskup srebernički, upravitelj opatije topuske 1408.
	20. Barnaba 1454.